

Politika v supermarketu: Bojkotující spotřebitelé jako agenti sociální změny

Michal Nový¹

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita

Politics in the Supermarket: Boycotting Consumers as Agents of Social Change. At first glance, searching for why consumers abstain from certain products seems part of a research agenda that should primarily be elucidated by marketing literature. In fact, an individual's refusal to buy some goods used to be perceived as a matter of the marketplace, where the economic laws of supply and demand markedly predetermine a consumer's decision to purchase a product. However, in past decades, boycotts have been strongly interconnected with the concept of political participation, although the political nature of consumer behaviour often seems to be controversial. As some theorists of civic engagement have pointed out, in light of the incessant widening of the repertoire of participatory modes, studying political participation is not too far from "the theory of everything." This article makes an effort to introduce boycotting as a relevant tool for influencing political affairs. It deals with the application of the approach developed by Sidney Verba and his colleagues that parsimoniously tells why some people are politically active while others are not. It asks whether their well-known Civic Voluntarism Model provides a suitable theoretical framework for explaining such a specific form of individual political action as boycotting in the 41 countries included in the fourth wave of the European Values Study (EVS). Due to the hierarchical data structure, multilevel models are employed to examine the effects of individual as well as contextual variables on the probability of a boycott. Sociológia 2015, Vol. 47 (No. 1: 87-112)

Key words: boycott; political participation; political consumerism; lifestyle politics; multilevel modeling; European Values Study

Úvod

Podle nedávných marketingových průzkumů stráví průměrný Čech nakupováním přibližně hodinu denně. (TNS Aisa 2012) Návštěva obchodů v současné době už nebývá chápána jen jako povinná aktivita konaná za účelem zajištění běžného chodu domácnosti, ale pro mnohé se stává rovněž atraktivním způsobem trávení volného času. (Roberts 2006: 191-192) Konzumní společnost, neodmyslitelně spojená s velkými obchodními centry, masovým pořizováním věcí přes internet a permanentní stimulací zákazníků pomocí slevových akcí, si více či méně podmanila každého z nás. Každodenní rozhodování spotřebitele, koupit či nekoupit, však může překonat mantinely tržního mechanismu směrem k oblasti tvorby politiky. Právě takovým přesahem bytostně soukromoprávních vztahů do veřejné sféry se hodlám zabývat v následujících odstavcích.

Pořizování produktů nemusí nutně vycházet jen z ekonomické úvahy o cenové výhodnosti, kvalitě či jiných praktických vlastnostech požadovaného zboží.

¹ Korespondence: Ing. Mgr. Michal Nový, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika. E-mail: 273880@mail.muni.cz

Užitková funkce spotřebitelů může nést mnohem víc proměnných než zde jmenované, přičemž některé z nich se z úzké perspektivy ekonomických zákonitostí nabídky a poptávky mohou jevit jako iracionální. Přesto ale způsobí, že část zákazníků nakonec pomyslnou kupní smlouvu neuzavře. V souvislosti s tímto jevem někteří výzkumníci začali používat termíny „inteligentní nakupování“ (Micheletti 2003) či „sociálně odpovědná spotřeba“ (Sen et al. 2001), u nichž dochází k politizaci toho, co bývá běžně považováno za privátní volbu.

Výběr spotřebitele totiž může mít zásadní politické konsekvence. Lidi, kteří si vybírají producenty nejen kvůli ekonomickým hlediskům, ale i pro politické či etické důvody, literatura od devadesátých let souhrnně označuje jako politické spotřebitele (*political consumers*). Politický konzumerismus jakožto forma občanské angažovanosti vychází z představy odklonu od tradičních forem aktivismu k tzv. politice životního stylu, která je založena na hledání politických elementů v každodenním soukromém životě, a dále na neformálních vazbách, individualismu a sebevyjádření. (Neuman – Bartels 2010) U konzumerismu se tento posun projevuje v tom smyslu, že namísto volebního aktu uskutečňovaného vhozením hlasovacího lístku do volební urny jednou za relativně dlouhou periodu dnes lidé mnohem častěji vyjadřují své politické preference prostřednictvím svých peněženek v supermarketech, a to ve dvou stěžejních formách: (1) tím, že pro politické a etické důvody část produktů odmítají, jinými slovy je bojkotují, a/nebo (2) tím, že ze stejných důvodů některé produkty protěžují (tzv. *boycott*).

V této studii se budu zaměřovat pouze na bojkot. Toto arbitrární rozhodnutí má přitom jak teoretický, tak metodologický důvod. K prvně jmenovanému lze uvést, že některé studie, které měly podobně jako tato snahu vysvětlovat politické jednání spotřebitelů, přesvědčivým způsobem prokázaly, že „bojkotéři“ a „boycotéři“ se ve svých vlastnostech liší (Neilson 2010; Copeland 2013), a zahrnutím obou forem by tak byla v jednom článku zkoumána dvě spíše samostatná témata. Metodologický problém zase souvisí s tím, že dotazníková šetření se doposud ve větší míře dotazovala jen na bojkot, zatímco *boycott* až na výjimky² opomíjela. Hlavním cílem článku je vysvětlit, proč lidé bojkotují produkty. Teoretický základ bude tvořit model občanského dobrovolnictví. (Verba et al. 1995; viz dále) Pro případ tak svěbytné formy politické participace, za jakou se bojkot dá bezesporu považovat, budu model částečně reformulovat. Hypotézy plynoucí z reinterpretovaného modelu pak ověřím na datech Evropské studie hodnot ze 41 zemí.

² Na otázku, která by se vztahovala k *boycottu*, se ptá např. první edice Evropského sociálního šetření z roku 2002, nicméně z pozdějších pěti edicí, které byly do dnešního dne zpracovány, už se o *boycottu* nic nedozvíme.

Bojkot z politických důvodů: Východiska a současná vysvětlení

Záměrné nenakupování určitého zboží nemusí mít (a velmi často ani nemá) politickou či etickou povahu. Je toliko přirozenou negativní reakcí spotřebitele na změnu ceny nebo kvality výrobku, popř. služby. V takové situaci zůstává jedincovo jednání uzavřeno v tržním mechanismu a primárně se řídí ekonomickým kalkulem vztahujícím se k hospodárnosti, efektivnosti nebo účelnosti. Popsaný proces, kdy se nenakupování váže výhradně k tržnímu prostředí, část literatury také nazývá bojkotem, nicméně jde o bojkot ekonomický. (Sen et al. 2001) Účel, který odmítnutí nákupu sleduje, je v tomto pojetí zřejmý: ekonomickým nátlakem v podobě snížení odbytu donutit stranu nabídky, aby cenu, popř. kvalitu zboží opětovně přehodnotila. Na druhé straně však existují – a právě jimi se hodlám dále zabývat – rovněž formy bojkotu, kde je spotřebitelovo tržní rozhodnutí a z něj plynoucí ekonomický nátlak na určitou organizaci, kterou nemusí být jen podnik, ale třeba i stát, chápáno jako nástroj k prosazení určitých sociálních, politických nebo etických cílů. Zatímco bojkot stimulovaný určitým problémem ve veřejné sféře používá trh jen jako instrument k dosažení netržních cílů, ekonomický bojkot na trhu spatřuje svůj cíl.

V tomto článku zúžím definici bojkotu na *záměrné rozhodnutí spotřebitele nekoupit určitý produkt či službu pro politické, sociální nebo etické důvody*. (Srov. např. Garrett 1987; Friedman 1991; Micheletti 2003; Delacote 2009; Neilson 2010)³ V takovém pojetí bojkot představuje jednání, jež může bez větších problémů naplňovat definiční znaky politické participace. Např. Brady (1999: 737) chápe politickou participaci jako aktivní činnost běžných občanů, která je zaměřena na ovlivnění určitých politických výstupů. Bojkot je záměrným jednáním, konají ho běžní občané a usiluje o úpravu určitých společenských poměrů, na jejichž podobu má zásadní vliv politika – je tedy politickou participací. (Viz Stolle et al. 2005; Zúniga et al. 2013, van Deth 2001; Teorell et al. 2007) Jelikož má bojkot pevné místo v participačním repertoáru, může být konfrontován s přístupy, které se snaží hledat zdroje toho, proč se někteří lidé účastní politiky a jiní nikoliv. Ty jsou zohledněny v následující sekci.

³ Nad definicí nepanuje přílišná shoda. Friedman (1991: 151) bojkot chápe jako „pokus jedné nebo více stran dosáhnout určitých cílů skrze naléhání jednotlivých zákazníků na trhu k vyhnutí se vybraným nákupům.“ V pozdější literatuře bývá někdy věnována pozornost jen termínu politický konzumerismus, přičemž bojkot má být jedním z jeho tradičních měřítek (buycott je pak druhým indikátorem). Např. Micheletti (2003: 2) v politickém konzumerismu spatřuje „akce lidí, kteří vybírají mezi producenty a produkty s cílem změny nepřijatelných institucionálních nebo tržních praktik.“ Následně rozlišuje *negativní* politický konzumerismus, pod nímž chápe volbu nekoupit produkty nebo služby (čili bojkot), a *pozitivní* politický konzumerismus, jenž povzbuzuje lidi k nákupu zboží ve světle respektu k určité uznávané sadě kritérií pro nákup produktů.

Individuální vysvětlení bojkotu a reformulace modelu občanského dobrovolnictví

Při objasňování příčin, proč lidé na základě politických motivů odmítají část výrobků nebo služeb na trhu, je nutné vyjít z historických událostí. Ačkoliv je dnes bojkot chápán jako méně konvenční forma participace, jejíž význam roste spolu s dalšími „novými“ mody aktivismu přibližně od sedmdesátých let dvacátého století (např. Inglehart – Welzel 2005), myšlenka politického bojkotu se rozhodně neobjevuje až v důsledku tzv. postmateriálního obratu (k pojmu Inglehart 1997; Rabušic 2000), nýbrž od okamžiku, kdy vznikají přebytky, zboží získává směnnou hodnotu a jsou budovány základy kapitalistického trhu⁴. Velmi obšírně bylo literaturou popsáno třeba uplatňování bojkotu ve Spojených státech amerických v období abolicionistického hnutí (Glickman 2004) či v éře „režimu Jima Crowa“. (Glennon 1991) Tyto etapy v dějinách spojuje, že prostřednictvím odmítání určitých produktů artikulovaly své požadavky osoby, které pociťovaly vyloučení z klasických kanálů reprezentace. Politický systém na jejich nároky soustavně nereagoval, a v důsledku toho se pokoušely najít jinou cestu, kterou by upozornily na své křivdy a znepokojení. Nahlíženo touto optikou by se bojkotu primárně měli účastnit ti, kteří ztratili důvěru v politické instituce, a to v důsledku nízké responzivity těchto institucí vůči jejich zájmům. (Copeland 2013; viz též Gurr 1970)

Kromě tohoto proto-vysvětlení, zaměřeného na pociťování křivdy, lze na zkoumanou formu občanské angažovanosti aplikovat modernější přístupy, které jsou spojovány s obecným vysvětlením politické participace. Jedna z jeho větví (srov. Norris 2009; John – Klein 2003) předpokládá, že existují určité typické vlastnosti, jejichž přítomnost zvyšuje pravděpodobnost, že jedinec bude politicky aktivní. Ze zhruba půl století trvající diskuze o faktorech podněcujících zapojení do politiky vykrytalizoval model občanského dobrovolnictví. (Verba et al. 1995) Ten odpovídá na otázku, proč se lidé neúčastní politiky, třemi odpověďmi: protože nemohou, nechtějí, anebo se jich nikdo nezeptal. Jinými slovy, model občanského dobrovolnictví je založen na tom, že lidé potřebují mít k jakémukoli aktivnímu politickému jednání (1) takovou kapacitu zdrojů, která by jim umožnila bez větších problémů nést náklady participace, dále že (2) jejich postoje jsou pro-participačně orientované a také že (3) jsou usazení do sociálních sítí, v nichž dostávají více politických podnětů než lidé nezasíťovaní.

Literatura vysvětlující politický konzumerismus takto ujednocenou představu o tom, kdo je politicky (ne)aktivní, do jisté míry vyvrací. (Např. Dalton 2008) Každá forma občanské angažovanosti je totiž jinak náročná na zdroje a

⁴ Nejstarší příklady této formy participace by se zřejmě daly dohledat již ve 14. století. (Klein et al. 2004)

její konání podněcuje jiné nastavení určitých politických motivací. V tomto ohledu představuje explanace bojkotu zajímavou výzvu univerzalitě modelu občanského dobrovolnictví. Její základní obrysy, kontrastující s uvedeným modelem, se pokusím nastínit v dalších odstavcích.

Prvním typem vysvětlení Verby a jeho kolegů (1995) je, že lidé se neúčastní politiky proto, že kvůli nedostatku personálních zdrojů *nemohou*. Jedná se primárně o chybějící čas, peníze a občanské dovednosti, jejichž nízká úroveň zakládá bariéru k participaci. Z tohoto pohledu by měly vyšší míru aktivity vykazovat elitní společenské vrstvy, které se jednoduše politice mohou více věnovat, jelikož vzhledem k jejich socioekonomickému statusu neřeší existenční záležitosti a/nebo disponují dovednostmi, díky kterým jim například psaní dopisu politikovi zabere daleko méně času než lidem s horším zázemím personálních zdrojů. Kromě stěžejních indikátorů množství zdrojů, jako jsou vzdělání nebo příjem, nabízí model občanského dobrovolnictví předpoklad, že zapojení do politiky může být ovlivněno věkem a také pohlavím.

Co se týče věku, lze se domnívat, že s tím, jak lidé stárnou, rozšiřují objem zkušeností, které nabyli v občanském životě, jsou více seznámeni s tím, „jak to v politice funguje,“ a tím narůstá i jejich zdrojová základna. Formy participace spojené s politikou životního stylu, včetně bojkotu, však obrací hypotézu o efektu věku naruby. Podle autorské dvojice Stolle a Hooghe (2011) může být výše specifikovaný mechanismus příznačný jen pro vysvětlování konvenčních forem angažovanosti, které se vztahují k institucionalizovaným aktérům, jako jsou vláda nebo politické strany. Naproti tomu v méně konvenčních formách budou mladí aktivnější, jelikož bývají mnohem otevřenější politice životního stylu (např. nošením „správného“ oblečení, různých nášivek či placek) a zároveň v porovnání se starými více používají internet, kde mohou tyto elementy životního stylu vyhledávat a sdílet. To jim může přinášet pocit, že jednají jako aktivní občané, třebaže k tomu využívají jiné kanály vyjádření politických preferencí než staří.

Pohlaví taktéž představuje významnou proměnnou, která se potenciálně může podílet na zpochybnění možnosti univerzálně aplikovat model občanského dobrovolnictví. Nerovnost v participaci produkovaná pohlavím vychází z role mužů a žen v historii. Politika byla až do moderní doby považována za záležitost mužů, zatímco pro ženy byly příznačné jiné formy seberealizace. Od přelomu 19. a 20. století, kdy je ženám masově přiznáváno volební právo, se sice může zdát, že se propast mezi politickou angažovaností obou pohlaví snižuje, nicméně i dnes bývají muži obvykle nadáni větším objemem zdrojů, což se odvíjí např. od příjmové nerovnosti. Obecně by tak měli být politicky aktivnější než ženy.

Rovnou tři důvody, proč by to v případě politického konzumerismu mohlo být naopak, přináší Michelle Micheletti. (2003: 17-18) Zaprvé, každodenní

nakupování pro domácnost bývá typicky v rukou ženy, která je tím pádem mnohem víc zainteresována do spotřebitelských témat než muži. Zadruhé, ženy bývají citlivější ke společenským rizikům a reagují negativněji např. na využívání pesticidů a dalších přípravků, které potenciálně mají záporný vliv na kvalitu potravin. Konečně zatřetí, jelikož ženy byly v dějinách vyloučeny z institucí ve veřejné sféře a jejich politické názory dlouhá staletí nikoho příliš nezajímaly, byly nuceny vytvořit si náhradní cesty k vyjádření svých preferencí. Z těchto důvodů by šance na bojkot měla být vyšší u ženského pohlaví.

K politické participaci ovšem nestačí mít dostatečnou základnu personálních zdrojů. Jedinec také musí mít vůli projevit se jako občan. Někteří lidé se tak neúčastní politiky proto, že *nechtějí*. Tento druhý typ vysvětlení nachází determinanty angažovanosti v politických postojích, které by měly u aktivního občana tendovat k tomu, že je přesvědčen, že jeho hlas může změnit výstupy politického rozhodování, že sám sebe považuje za kompetentního k řešení veřejných problémů, že v demokracii spatřuje režim inkluzivní vůči různorodým zájmům a/nebo že je alespoň rámcově spokojen s fungováním režimu.

Jak už naznačil historický exkurz na začátku této sekce, bojkot tradičně převažoval u těch, kteří se cítili spíše bezmocní, jelikož politický systém nereagoval na jejich požadavky. V případě odmítání produktů proto mohou být některé postoje, které v obecné rovině mají způsobovat spíše pasivitu, hnacím motorem k participaci a naopak. Diskutována bývá zejména politická důvěra a spokojenost s fungováním režimu. (Newman – Bartels 2010; Stolle et al. 2005) Lidé, kteří důvěřují zavedeným institucím v zastupitelské demokracii a/nebo deklarují, že jsou s jejich fungováním spokojeni, přeci nebudou usilovat o využívání „podprahových“ technik, neboť se dá předpokládat, že mají dojem, že reprezentaci jejich názorů lze adekvátně zajistit skrze formální kanály prosazování zájmů. Bojkot produktů by tak měl být spíše záležitostí těch, kteří institucím příliš nedůvěřují a/nebo s nimi nejsou spokojeni. (Srov. Andersen – Tobiasen 2004)

Poslední ospravedlnění neangažovanosti podle modelu občanského dobrovolnictví, *nikdo se jich nezeptal*, už nepřináší do teoretické diskuse nové kontroverze. V případě bojkotu je nicméně na toto vysvětlení kladen mimořádný důraz, protože řada textů (např. Garrett 1987; Sen et al. 2001; John – Klein 2003) upozorňuje, že pro efektivnost bojkotu je nutná určitá kampaň vedená skrze organizace občanské společnosti a sociální sítě. Jinými slovy, často jsou to neziskové organizace a jiné mobilizační agentury, které upozorní na určitý sociální problém spjatý s některými produkty či službami, a afiliace jedinců k těmto organizacím pak zvyšuje pravděpodobnost, že spotřebitel dostane podnět k bojkotu. Při odmítání produktů je tedy třeba mít určitého „lídra“, který svým jménem celou akci zaštítí a přinese pádné argumenty pro běžného spotřebitele, proč by měl začít odmítat daný typ zboží.

Na prostředí, v němž probíhá politická participace, záleží. (Tarrow 1998; Norris 2002; Teorell et al. 2007; Vráblíková – Císař v tisku aj.) Asi nejlépe vystihuje jeho roli následující myšlenkový experiment (srov. Dalton – Anderson 2011): Představme si dvě osoby se zcela totožnými individuálními charakteristikami, jako je vzdělání, věk nebo míra spokojenosti s demokracií. (Viz předchozí část) Z hlediska individuálních vysvětlení by tyto lidé měli mít stejnou pravděpodobnost na participaci. Nyní ovšem počítejme s tím, že žijí ve dvou rozdílných zemích s odlišnou legislativou, různou mírou responzivitu politiků vůči požadavkům občanů a/nebo na různém stupni společenské modernizace. Je poměrně logické domnívat se, že v důsledku působení těchto, ale případně též jiných kontextuálních proměnných se náchylnost obou osob k zapojení do politiky může značně odlišovat.

Předchozí odstavec už naznačil, že se jedná zejména o politické a socioekonomické národní proměnné, jejichž variabilita může ovlivňovat individuální rozhodování o účasti na bojkotu. V této studii pracuji se dvěma faktory, a to kvalitou demokracie a stupněm socioekonomického rozvoje. (Srov. Dalton et al. 2009; Vráblíková 2014) Také jejich působení nicméně musí reflektovat specifickou povahu bojkotu. Zprvu, kvalita demokracie může mít vliv na formu politické participace. Stačí vzít v úvahu předstírané demokracie, kde je účast občanů, např. skrze hlasování ve volbách, chápána ve své podstatě jen jako ceremoniální aktivita, která však fakticky nemůže přinést zásadní proměnu dosavadní politiky. V takových režimech jsou občané víceméně bezmocní, protože držitelé moci odmítají připustit reálnou soutěž o budoucí směřování státu. Právě situace vyloučení z politického rozhodování v historii nahrávala zapojení do bojkotu, a pokud tak zůstává hlas občanů skrze formální kanály zapojení do politiky oslyšen, mohou mít tendenci uchylvat se k formám, které jim umožní promluvit jinou cestou, například skrze peněženku. Není tak úplně od věci předpokládat, že pravděpodobnost bojkotu by mohla být vyšší v režimech s méně kvalitní demokracií. (Srov. Topf 1995; Inglehart 1997; Inglehart – Welzel 2005)

Zadruhé se hodí nastínit uvažovaný vztah mezi bojkotem a mírou socioekonomického pokroku. Tento text nabízí předpoklad, že pravděpodobnost účasti na bojkotu roste s tím, jak postupuje společenská modernizace. Ve světle výše uvedeného se podobná hypotéza může opět jevit jako rozporuplná (v případě bojkotu by to ale nebylo poprvé ani naposled), jelikož výkonnost ekonomiky bývá nečekaně pozitivně korelována s kvalitou demokracie. Pokud jsem tak výše tvrdil, že bojkot bude růst s tím, jak kvalita demokracie klesá, mělo by logicky přijít očekávání, že bojkot bude častější v zemích s nižší úrovní rozvoje. Socioekonomický rozvoj však zdaleka není omezen jen na stránku kvan-

titativní (vyjádřenou růstem HDP), ale pokrývá celkovou kvalitu života, kterou lze hodnotit např. podle úrovně vzdělanosti či naděje dožití. Ve společnostech, kde je lidský rozvoj na relativně vysoké úrovni, má smysl uvažovat o tom, že lidé budou díky vyšší vzdělanosti schopni lépe si uvědomit možné účinky politicky motivovaného bojkotu, a zároveň budou, vzhledem k lepší finanční situaci, ochotni akceptovat mnohdy dražší substituty odmítaného produktu.

Data a specifikace modelu

K prověření, jak výše naznačené předpoklady odpovídají reálným datům, využívám dotazníková šetření čtvrté vlny Evropské studie hodnot (*European Values Study*, EVS), vytvářené v letech 2008 a 2009. Pracuji se souborem 39 545 respondentů, jež pocházejí ze 41 různorodých zemí⁵. Tato skutečnost do značné míry ovlivňuje výběr techniky analýzy. Vzhledem k nesplnění předpokladu o nezávislosti jednotlivých pozorování (nedá se přehlížet, že jedinci z jedné země mají k sobě blíže než ostatní respondenti) nelze k modelování vztahů využít regresní analýzu ve své běžné podobě. Text proto bude zkoumat vztah mezi závisle proměnnou a souborem prediktorů pomocí víceúrovňového modelování. Uvedený přístup se v zahraničí dočkal velmi obsáhlého rozpracování (např. Snijders – Bosker 1999; Gelman – Hill 2007; De Leeuw – Meijer 2008; Hox 2010; Rabe-Hesketh – Skrondal 2012 aj.), avšak v českém prostředí se téma objevovalo spíše sporadicky (Soukup 2006), a to přesto, že nezávislost pozorování je u regresní úlohy spíše vzdáleným ideálem. Existence úrovně vyššího řádu, která způsobuje, že případy jsou zakotveny v nestejných kontextech, je v podstatě přirozeným jevem – žáci náležejí do škol, pacienti čerpají zdravotní péči v nemocnicích, voliči hlasují pro kandidátky v jednotlivých krajích atp.

Struktura dat je tedy povětšinou hierarchická, kdy na nejnižší (první) úrovni bývají zkoumání jednotlivci, kteří náleží do skupin (druhá úroveň), přičemž i skupinové charakteristiky mají zásadní vliv na činnost jednotlivců. Výhodou víceúrovňového modelování je, že dokáže zahrnout vysvětlující proměnné jak z první, tak druhé úrovně, a tím pádem může badatel vytvořit model, který náležitě reflektuje kontextuální zakotvenost jedinců. Přístup předpokládá, že variance v závisle proměnné, měřené na individuální úrovni, existuje jak kvůli rozdílům mezi skupinami (na druhé úrovni), tak uvnitř těchto skupin (tj. mezi

⁵ Zahnutý jsou následující země: Albánie (ALB), Ázerbájdžán (AZE), Rakousko (AUT), Arménie (ARM), Bělorusko (BLR), Bulharsko (BUL), Belgie (BEL), Chorvatsko (CRO), Kypr (CYP), Česká republika (CZE), Dánsko (DEN), Estonsko (EST), Finsko (FIN), Francie (FRA), Gruzie (GEO), Řecko (GRE), Maďarsko (HUN), Irsko (IRE), Itálie (ITA), Lotyšsko (LAT), Litva (LIT), Lucembursko (LUX), Moldávie (MOL), Černá Hora (MON), Nizozemí (NET), Norsko (NOR), Polsko (POL), Portugalsko (POR), Rumunsko (ROM), Rusko (RUS), Srbsko (SER), Slovensko (SVK), Slovinsko (SLO), Španělsko (SPA), Švédsko (SWE), Švýcarsko (SWI), Turecko (TUR), Ukrajina (UKR), Makedonie (MAC), Velká Británie (GBR) a Německo (GER). Kvůli chybějícím hodnotám některých proměnných byly z analýzy vyřazeny tyto země: Bosna a Hercegovina, Severní Kypr, Island, Malta, Severní Irsko a Kosovo.

jednotlivci na první úrovni). Rozptyl, který má být vysvětlen, se tím pádem skládá z komponenty meziskupinové a vnitroskupinové.

Při vytváření formálního zápisu modelu je dále nutné zohlednit skutečnost, že závisle proměnná, s níž pracuje tato studie, je binární (1 – bojkotoval/a, 0 – nebojkotoval/a). Ve světle důvodů, které mnohokrát zopakovala literatura (např. Hosmer et al. 2013), nelze použít nejběžnější lineární regresní model, ale je třeba pracovat s jeho zobecněním pro binární data. Závislost vysvětlované proměnné Y na jediném prediktoru X (pro zjednodušení) se dá zapsat v *lineární* regresi jako:

$$Y_{ij} = \beta_0 + \beta_1 X_{ij} + e_{ij} \quad (1)$$

kde β_0 a β_1 jsou neznámé parametry regresní přímky, konstanta a sklon, které je nutné odhadnout pro zmapování kauzálního vztahu mezi X a Y . Dolní indexy i a j představují symboly pro jedince i zakotveného v kontextu j ; e_{ij} označuje reziduum. Zobecnění lineárního modelu se provádí pomocí spojovací funkce logit, která umožní, aby levá strana rovnice obecně mohla nabývat libovolných hodnot z intervalu $(-\infty; \infty)$, nikoliv jen hodnot 0 a 1. Úpravou skrze spojovací funkci logit se dostávám k logistické regresi, jejíž matematické vyjádření počítá namísto se samotným Y s přirozeným logaritmem šancí, tj. podílu pravděpodobnosti, že jev nastal (π), tj. že $Y = 1$, a pravděpodobnosti, že jev nenastal ($1 - \pi$), a Y tedy bude v případě jedince i situovaného v kontextu j rovno nule. Rovnice bývá zapsána ve tvaru:

$$\ln\left(\frac{\pi_{ij}}{1 - \pi_{ij}}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_{ij} \quad (2)$$

Nejjednodušším způsobem, jak v této rovnici zohlednit ukotvení jedinců v různorodých kontextech, a tedy víceúrovňovou strukturu dat, je umožnit, aby konstanta β_0 náhodně variovala napříč kontexty. Jinými slovy, kvůli (nám neznámým) nadindividuálním proměnným bude průnik regresní přímky s osou y nastávat v jednotlivých skupinách v různých bodech, což zohledňuje zanesení členu u_{0j} do modelu. Výše uvedené texty o víceúrovňovém modelování tento model obvykle označují jako *random-intercept model*, zde jej budu dále nazývat jako model s náhodně variující konstantou. (Viz Gelman – Hill 2007) Model se dá funkcionálně zapsat jako⁶:

$$\ln\left(\frac{\pi_{ij}}{1 - \pi_{ij}}\right) = (\beta_0 + u_{0j}) + \beta_1 X_{ij} \quad (3)$$

přičemž se předpokládá, že u_{0j} má normální rozdělení a nulový průměr:

⁶ Bystré oko samozřejmě může namítat, že závorka na pravé straně rovnice je v tomto případě nadbytečná, nicméně autor textu jí chce zdůraznit svázanost fixní („průměrné“) konstanty β_0 a náhodně variujícího členu u_{0j} .

$$u_{0j} \sim N(0, \sigma_{u0j}^2) \quad (4)$$

Zároveň nelze opominout, že nejen konstanta, ale také sklon regresní přímky se může následkem rozdílů mezi skupinami odlišovat. Zatímco v jedné skupině případů může vysvětlující proměnná velmi silně ovlivňovat varianci závisle proměnné, v jiné může být její efekt minimální. (Například kvůli jiné legislativě, úrovni socioekonomického rozvoje aj.) Jestliže existuje teoreticky ospravedlnitelný argument, proč by se efekt X na Y měl lišit napříč skupinami, je vhodné umožnit náhodnou varianci sklonu regresní přímky β_1 , a to zavedením členu u_{1j} . Tím pádem získáváme model s náhodně variující konstantou i sklonem (v originále *random-intercept random-slope model*):

$$\ln\left(\frac{\pi_{ij}}{1 - \pi_{ij}}\right) = (\beta_0 + u_{0j}) + (\beta_1 + u_{1j}) X_{ij} \quad (5)$$

Jak bude patrné z dalšího výkladu, i v případě u_{1j} je velmi důležitý předpoklad normálního rozdělení a nulového průměru této veličiny:

$$u_{1j} \sim N(0, \sigma_{u1j}^2) \quad (6)$$

Víceúrovňové modelování je dále přínosné v tom, že do stejného modelu umí zahrnout vysvětlující proměnné z kontextuální úrovně. V případě vložení nadindividuálních prediktorů (zde zavádím jedinou skupinovou proměnnou Z) pak kromě jejich statistické významnosti lze obvykle sledovat i snižování rozptylu náhodných členů, neboť nevysvětlitelné efekty jednotlivých skupin často získávají kontrolováním kontextuálních proměnných svou konkrétní podobu. Výsledný model pak vypadá následovně:

$$\ln\left(\frac{\pi_{ij}}{1 - \pi_{ij}}\right) = (\beta_0 + u_{0j}) + (\beta_1 + u_{1j}) X_{ij} + \beta_2 Z_j \quad (7)$$

Po odhadnutí parametrů modelu statistickým softwarem následně můžeme spočítat pravděpodobnost na „úspěch“ (tzn. na hodnotu 1 binární závisle proměnné) pro každého jedince v datovém souboru. Pravděpodobnost, že jev nastane, se pro model dle vzorce (7) spočítá jako:

$$\pi_{ij} = \frac{\exp[(\beta_0 + u_{0j}) + (\beta_1 + u_{1j}) X_{ij} + \beta_2 Z_j]}{1 + \exp[(\beta_0 + u_{0j}) + (\beta_1 + u_{1j}) X_{ij} + \beta_2 Z_j]} \quad (8)$$

Tabulka č. 1: Deskriptivní statistiky

	Typ proměnné	Průměr	Sm. odch.	Min	Max
<i>Individuální úroveň</i>					
Bojkot	BIN (1 - ano)	0,10	0,29	0	1
Pohlaví	BIN (1 - muž)	0,47	0,50	0	1
Věk	SPO	47,12	17,32	15	108
Vzdělání	BIN (1 - VŠ)	0,26	0,44	0	1
Příjem domácnosti	KAT (3 - vysoký, 2 - střední, 1 - nízký)	1,97	0,80	1	3
Spokojenost s demokracií	BIN (1 - spokojen)	0,46	0,50	0	1
Politická nedůvěra	SPO	5,63	2,15	0	9
Postmaterialismus	KAT (3 - postmaterialista, 2 - smíšený, 1 - materialista)	1,83	0,61	1	3
Zájem o politiku	BIN (1 - ano)	0,50	0,50	0	1
Členství v organizacích	BIN (1 - ano)	0,09	0,29	0	1
<i>Kontextuální úroveň</i>					
Index lidského rozvoje	SPO (ln)	-0,21	0,10	-0,45	-0,05
Kvalita demokracie	SPO (ln)	1,18	0,61	0,69	2,56
<i>Stát</i>				1	41

Zdroj dat: EVS (2014). N = 39 545. Pozn.: BIN – binární, KAT – kategorizovaná, SPO – spojitá proměnná.

Zbývá připojit několik poznámek k operacionalizaci vysvětlované proměnné a jejích prediktorů. Závisle proměnnou představuje bojkot produktů. Hodnotou 1 bude kódována odpověď respondenta, že aktivitu konal. Ostatní věcné⁷ varianty odpovědí („do budoucna by mohl/a konat“ a „nikdy by nekonal/a“) budou pojímány jako neúčast na bojkotu, a v datové matici jim bude náležet hodnota 0. Příčiny bojkotu může odhalit zahrnutí sady jedenácti nezávisle proměnných. Na individuální úrovni je situováno devět z nich. Z teoretické dimenze vysvětlení *nemohou* se jednat o pohlaví, věk, vzdělání a příjem domácnosti. Kategorii *nechtějí* reprezentuje spokojenost s fungováním demokracie, politická nedůvěra, postmateriální orientace a zájem o politiku. Třetí odpověď, *nikdo se jich nezeptal*, bude začleněna prostřednictvím členství v organizacích. Z možných kontextuálních prediktorů bojkotu pracuje analýza se stupněm společenské modernizace vyjádřeným indexem lidského rozvoje a dále s indexem kvality demokracie. Přesnou specifikaci daných měřicích nástrojů a jejich hodnoty po nutné transformaci uvádím v příloze č. 1. Deskriptivní statistiky jsou přiblíženy v tabulce č. 1.

⁷ Odpovědi bez věcného významu, např. „nevím“, „nechtěl odpovědět“ apod., jsou samozřejmě kódovány jako chybějící.

Tabulka č. 2: Vysvětlování bojkotu – víceúrovňové modelování

	Model 0		Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6		Model 7	
	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR
<i>Individuální úroveň</i>																
Pohlaví			0,304 *** (1,355)		0,177 *** (1,194)		0,219 *** (1,245)		0,229 *** (1,257)		0,229 *** (1,257)		0,229 *** (1,257)		0,229 *** (1,257)	
Věk			-0,004 *** (0,996)		-0,006 *** (0,994)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)	
Vzdělání			0,650 *** (1,916)		0,470 *** (1,600)		0,431 *** (1,539)		0,444 *** (1,559)		0,444 *** (1,559)		0,445 *** (1,560)		0,445 *** (1,560)	
Příjem domácnosti: střední			0,189 *** (1,208)		0,176 *** (1,192)		0,172 *** (1,188)		0,171 *** (1,186)		0,171 *** (1,186)		0,171 *** (1,186)		0,171 *** (1,186)	
Příjem domácnosti: vyšší			0,334 *** (1,397)		0,271 *** (1,311)		0,265 *** (1,303)		0,269 *** (1,309)		0,270 *** (1,310)		0,271 *** (1,311)		0,271 *** (1,311)	
Spokojenost s demokracií					-0,284 *** (0,753)		-0,274 *** (0,760)		-0,273 *** (0,761)		-0,293 *** (0,746)		-0,556 *** (0,573)		-0,605 *** (0,546)	
Politická nedůvěra					0,029 *** (1,029)		0,033 *** (1,034)		0,038 *** (1,039)		0,039 *** (1,040)		0,039 *** (1,040)		0,039 *** (1,040)	
Postmaterialismus: smíšený					0,299 *** (1,349)		0,286 *** (1,331)		0,279 *** (1,322)		0,276 *** (1,318)		0,278 *** (1,320)		0,278 *** (1,320)	
Postmaterialismus: úplný					0,843 *** (2,323)		0,795 *** (2,214)		0,777 *** (2,175)		0,773 *** (2,166)		0,775 *** (2,171)		0,775 *** (2,171)	
Zájem o politiku					1,054 *** (2,869)		1,033 *** (2,809)		1,026 *** (2,790)		1,026 *** (2,790)		1,025 *** (2,787)		1,025 *** (2,787)	
Členství v organizacích							0,626 *** (1,870)		0,628 *** (1,874)		0,626 *** (1,870)		0,626 *** (1,870)		0,626 *** (1,870)	
Konstanta	-2,532 *** (0,079)		-2,907 *** (0,055)		-3,606 *** (0,027)		-3,664 *** (0,026)		-3,710 *** (0,024)		-3,024 *** (0,049)		-2,946 *** (0,053)		-2,946 *** (0,053)	
<i>Kontextuální úroveň</i>																
Lidský rozvoj											6,785 *** (884,480)		6,697 *** (809,972)		7,227 *** (1376,088)	
Kvalita demokracie											0,660 ** (1,935)		0,573 * (1,774)		0,656 * (1,927)	
Spokojenost s demokracií x lidský rozvoj															-1,577 ** (0,207)	
Spokojenost s demokracií x kvalita demokracie													0,236 * (1,266)			
<i>Parametry náhodných efektů (u_{0j}, u_{1j})</i>																
Rozptyl (konstanta)	0,784		0,711		0,688		0,640		0,694		0,509		0,513		0,514	
Rozptyl (spokojenost s demokracií)									0,155		0,156		0,125		0,123	
<i>Vnitrořádní koeficient korelace (ICC)</i>	19,24%		17,77%		17,30%		16,29%		17,42%		13,40%		13,49%		13,51%	
<i>Deviance (-2LL)</i>	23130,08		22612,08		21565,06		21425,88		21364,16		21354,50		21351,16		21350,44	
<i>BIC</i>	23151,25		22686,17		21692,08		21563,48		21522,95		21534,44		21541,70		21540,98	
<i>N (skupiny)</i>	39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)	

Zdroj dat: EVS (2014). Pozn.: Závisle proměnnou je bojkot. OR označuje poměry šancí, tj. $\exp(\beta)$. Vysvětlivky: * $p \leq 0,10$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,01$.

Empirická analýza: Kdo bojkotuje produkty?

Jak ukázaly již popisné statistiky (viz tabulku č. 1 výše), bojkot není nikterak zanedbatelným fenoménem. Výstupy víceúrovňového modelování, jež odpovídají na otázku, jaké faktory by mohly ovlivňovat pravděpodobnost účasti občanů na odmítání některých výrobků či služeb, přibližuje tabulka č. 2 a dále příloha č. 2. V tabulce č. 2 prezentuji celkem osm regresních modelů (model 0 až 7), které se zaměřují na náhodně variující efekt spokojenosti s fungováním demokracie. Primárním důvodem volby této proměnné je, že modelování zde přineslo poměrně dobře interpretovatelné výstupy. Příloha č. 2 (obsahující modely 8 až 19) pak doplňuje analýzu o pohled na náhodně variující efekt politické nedůvěry, pohlaví a věku, tedy dalších tří faktorů, u nichž teoretická část předpokládala odklon od obecného vysvětlení politické participace. V souladu s doporučením textů týkajících se víceúrovňového modelování je závisle proměnná vysvětlována po krocích od nejjednoduššího modelu bez vysvětlujících proměnných až k modelu, kde je odhadován plný počet parametrů.

Model 0 bývá někdy označován jako nulový, neboť obsahuje pouze konstantu β_0 a náhodný efekt kontextu u_{0j} , který je v tabulce zaznamenán pomocí rozptylu $\sigma^2_{u_{0j}}$. Tento model říká, že logaritmované šance individuů na bojkot v průměrné zemi byly odhadnuty na -2,532, a tedy poměr šancí, $\exp(\beta_0)$, bude roven 0,079. Po dosazení do vzorce (8) se dá tvrdit, že pravděpodobnost libovolného jedince, že bude bojkotovat produkty, je přibližně 0,073, čili 7,3 %. Následkem nenulové variance náhodného členu, která byla odhadnuta na 0,784, se ovšem dá (vzhledem k předpokladu jeho normálního rozdělení) říct, že ve středních 95 % států se bude pravděpodobnost bojkotu pohybovat v rozmezí 0,013 až 0,318⁸. Kontext, v němž dochází k bojkotu, tedy hraje poměrně zásadní roli. Tu může vyjádřit také vnitrotřídní koeficient korelace (ICC; k jeho výpočtu např. Rabe-Hesketh – Skrondal 2012: 532), jenž udává, kolik variance v závisle proměnné pochází z vlivů na kontextuální úrovni. Nezanedbatelná hodnota ICC pro nulový model (19,24 %) potvrzuje, že modelovat bojkot víceúrovňově dává smysl.

V modelování proto pokračuji, a to postupným přidáváním vysvětlujících proměnných z individuální úrovně podle tří typů vysvětlení účasti na bojkotu (modely 1 až 3). Nejprve jsou tak přidány sociodemografické znaky (*nemo-hou*), které jsou vzápětí doplněny politickými postoji (*nechtějí*), a posléze je

⁸ U normálního rozdělení se totiž 95 % případů nachází v rozmezí $\pm$ dvou směrodatných odchylek od průměru. Průměr je u náhodného efektu roven nule a z odhadnutého rozptylu (0,784) jsme schopni pomocí odmocnění najít směrodatnou odchylku (0,885). Tu pak dosadíme do vzorce (8) s tím, že počítáme horní a dolní meze pravděpodobnosti. Vychází nám:

$$\pi_{11} = \frac{\exp[-2,532 + 2 \cdot 0,885]}{1 + \exp[-2,532 + 2 \cdot 0,885]} = 0,318 \quad \pi_{12} = \frac{\exp[-2,532 - 2 \cdot 0,885]}{1 + \exp[-2,532 - 2 \cdot 0,885]} = 0,013$$

soubor vysvětlujících proměnných rozšířen i o mobilizační faktory (*nikdo se nezeptal*). Kontextuální efekty jsou opět reprezentovány náhodně variující konstantou. Rozptyl u_{0j} se snížil z 0,784 (model 0) až na 0,640 (model 3), což svědčí o tom, že rozdělení některých individuálních proměnných není napříč státy shodné, a tak se i jejich zahrnutí do modelu může projevit na snížení rozptylu v neznámém efektu jednotlivých skupin, jenž je reprezentován členem u_{0j} .⁹ Začlenění všech jmenovaných typů prediktorů z první úrovně model zkvalitnilo, což ukazuje podstatná změna v devianci (-2LL) a Bayesovském informačním kritériu (BIC), které vyjadřují adekvátnost modelu jako celku (shodu modelu s daty).

Interpretace koeficientů vysvětlujících proměnných je obdobná jako u klasické logistické regrese. Jediným důležitým rozdílem je nutnost kontrolovat kontext, a odhady koeficientů tudíž informují o tzv. skupinově-specifickém efektu. Pokud vezmu nejprve v úvahu kategorii vysvětlení *nemohou* a ke zhodnocení efektů zvolím model 3, poměr šancí (OR) 1,245 pro pohlaví informuje o tom, že muži ze země *j* mají oproti ženám ze stejné země *j* o 24,5 % větší šanci na bojkot¹⁰. Tím pádem existuje empirická evidence, která vyvrací jeden ze vstupních předpokladů reformulovaného modelu občanského dobrovolnictví, že v případě bojkotu budou aktivnější ženy (avšak viz přílohu č. 3). U věku, jehož efekt byl rovněž předmětem sporu v teoretické části, byla identifikována negativní asociace, a s každým dožitým rokem se snižuje šance na bojkot o 0,7 %. Zde se tedy naopak reformulace modelu jeví jako krok správným směrem, neboť analýza poskytuje důkaz o tom, že víc budou bojkotovat mladší občané.

Co se týká vzdělání, šance bojkotovat je u vysokoškoláků oproti ostatním kategoriím dosaženého vzdělání vyšší o 53,9 %, což ale není zvlášť překvapivé zjištění a jen potvrzuje, že personální zdroje jsou důležitou podmínkou politické participace. Nutnost mít určitý objem zdrojů k tomu, aby se jedinec mohl aktivně zapojit do politické akce, podtrhují také poměry šancí u příjmu domácnosti. Model 3 ukazuje, že lidé pocházející z domácností se středními příjmy mají šanci bojkotovat o 18,8 % vyšší oproti nízkopříjmovým, a u osob žijících v domácnosti s vysokým příjmem je šance vyšší dokonce o víc než 30 %. Lépe situovaní občané jsou tak těmi, kteří si ve vyšší míře mohou na trhu dovolit pořizování mnohdy dražších substitutů namísto nákupu problematického produktu.

U motivací k zapojení do politiky (vysvětlení *nechtějí*) jsem se v teoretické části zaměřil na kontroverzi ohledně efektu spokojenosti s demokracií a

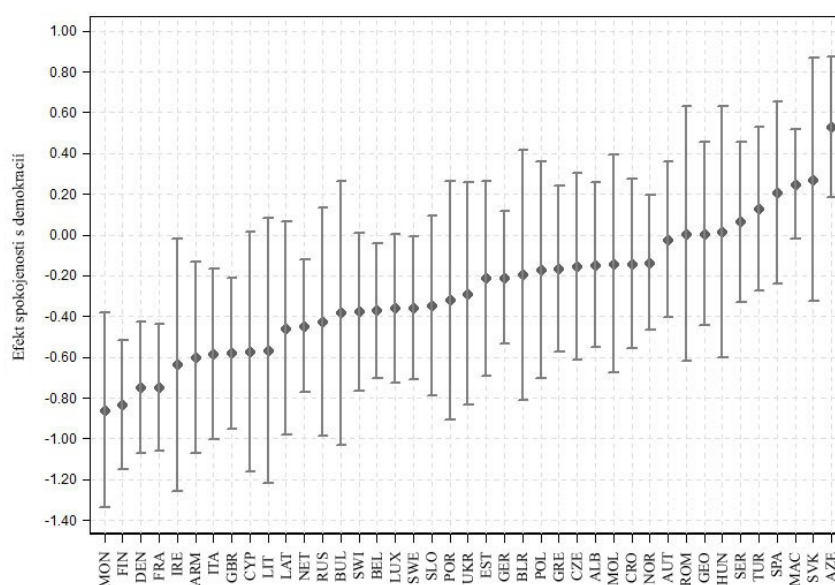
⁹ Byť primárně by tuto funkci mělo mít až přidání kontextuálních proměnných, viz dále.

¹⁰ Je důležité upozornit, že konkrétní hodnoty regresních koeficientů nelze vzhledem k celkové shodě modelu s daty přeceňovat.

politické nedůvěry. Model 3 ukazuje, že předpoklad o neobvyklém působení těchto dvou faktorů nebyl ani v nejmenším lichý. Občané, kteří jsou spokojeni s fungováním demokracie, totiž mají o 24 % nižší šanci na bojkotování než jejich nespokojení protějšci. Zároveň byl identifikován pozitivní vztah politické nedůvěry a bojkotu, čili čím vyšší nedůvěra, tím vyšší pravděpodobnost, že jedinec bude prosazovat své politické zájmy prostřednictvím odmítání zboží na trhu. Mimo to se ukazuje, že mezi ty, co bojkotují produkty, častěji patří lidé, kteří se zajímají o politiku, a rovněž ti, kteří vykazují úplnou, nebo alespoň částečnou postmateriální orientaci.

Prokázat se podařilo také vliv mobilizace k participaci (*nikdo se jich nezeptal*). Poměr šancí 1,870 u členství v organizacích lze interpretovat v tom smyslu, že členové mají o 87 % vyšší šanci na bojkot než nečlenové.

Graf č. 1: Efekt spokojenosti s demokracií ve 41 zemích

Zdroj dat: EVS (2014). Pozn.: Efekty (β) jsou odvozeny z modelu 4; zároveň je zobrazen 95 % konfidenční interval. Zkratky jsou objasněny v sekci Data a specifikace modelu (v poznámce).

Model 4 přidává druhý náhodný efekt (u_{ij}), čímž umožňuje varianci ve sklonu spokojenosti s fungováním demokracie¹¹. Nelze totiž vyloučit, že

¹¹ Obecně se doporučuje pracovat s co nejmenším počtem náhodných efektů. Spolu s náhodným efektem konstanty tak přidávám pouze jeden náhodný efekt teoreticky významné vysvětlující proměnné, který navíc díky své velikosti dobře zrcadlí nutnost modelovat hierarchická data víceúrovňově.

v některých zemích bude intenzita, popř. i směr tohoto efektu jiná/y, než je průměrný efekt, a tedy že zdaleka ne pro všechny kontexty platí negativní asociace mezi spokojeností s demokracií a bojkotováním produktů. Oprávněnost začlenění náhodného efektu potvrdil tzv. LR test¹². Rozptyl efektu u_{ij} je 0,155, z čehož opět lze aproximovat rozmezí, v němž osciluje efekt spokojenosti s fungováním demokracie v jednotlivých zemích. Efekt u_{ij} by se tak u středních 95 % států měl pohybovat v intervalu $\pm$ dvou směrodatných odchylek od nuly, tj. $\langle -0,787; 0,787 \rangle$. Dolní mez efektu spokojenosti s fungováním demokracie je proto $-0,273 + (-0,787) = -1,060$, což představuje poměr šancí 0,346. V daném státě tak spokojení mají o 65,4 % nižší šanci na bojkot než nespokojení. Horní mez efektu je pak $-0,273 - (-0,787) = 0,514$, po převedení na poměr šancí 1,672. V této zemi se tím pádem efekt spokojenosti s demokracií jeví jako zcela protichůdný, když spokojení mají o 67,2 % vyšší šanci bojkotovat produkty oproti nespokojeným. Z uvedených výpočtů plyne jednoduchý závěr: V části zkoumaných států sice lze najít evidenci pro přijetí východisek reformulovaného modelu občanského dobrovolnictví, ale v jiných nikoliv. Které státy se vyznačují negativním efektem spokojenosti s fungováním demokracie a které naopak pozitivním, ukazuje graf č. 1. Výrazně negativní efekt je příznačný například pro Černou Horu, Finsko, Dánsko nebo Francii, oproti tomu vysoce pozitivní efekt byl zaznamenán třeba v Ázerbájdžánu.

Model 5 rozšiřuje analýzu o dvě proměnné měřené na kontextuální úrovni. Ze snížení rozptylu náhodného efektu konstanty (u_{0j}) z 0,694 na 0,509 lze odvodit, že zanesení těchto proměnných vysvětlilo část meziskupinové variance závisle proměnné, o níž jsme doposud předpokládali, že je přičitatelná nekonkrétnímu vlivu kontextu. Jedním dechem je ale třeba zmínit, že nastal určitý rozkol v kritériích, jež hodnotí adekvátnost modelu. Zatímco snížení deviance by ukazovalo, že model odpovídá datům zase o něco lépe než ten předchozí, u BIC, jehož výpočet je obecně konstruován ve prospěch přijímání úspornějších modelů (Hox 2010: 50-51), došlo k mírnému nárůstu, což by nabádalo k rozhodnutí kontextuální proměnné nepřidávat. I s ohledem na statistickou významnost obou faktorů z kontextuální úrovně však preferuji rozšíření analýzy.

Jako velmi silný se na první pohled jeví efekt stupně modernizace společnosti, který je měřen indexem lidského rozvoje. Nicméně je třeba brát

¹² LR test porovnává dva modely, z nichž ten méně úsporný rozšiřuje předchozí o jeden či více parametrů. Počítá se jako rozdíl deviancí obou modelů, který je konfrontován s kritickou hodnotou χ^2 -rozdělení na hladině významnosti 0,05 a s počtem stupňů volnosti odpovídajícím počtu dodaných parametrů. (Viz Hox 2010: 47-48) V tomto případě tedy porovnávám model 3 a 4. Rozdíl deviancí je 61,72, kritická hodnota χ^2 -rozdělení pro 2 stupně volnosti (dva proto, že byl přidán nejen parametr u_{ij} , ale rovněž kovariance náhodného efektu konstanty a sklonu, která není v tabulce č. 2 reportována) je 5,99. Rozdíl tak převyšuje kritickou hodnotu, a proto lze konstatovat, že náhodná variance efektu spokojenosti s fungováním demokracie model významně zlepšuje, a je tedy vhodné ji zahrnout.

ohled na fakt, že u spojitých nezávisle proměnných je prezentován efekt jednotkové změny, což v případě hodnot lidského rozvoje není zcela smysluplné (po transformaci se hodnoty proměnné pohybují jen od -0,45 až -0,05; viz tabulku č. 1). Každopádně ale z pozitivního koeficientu 6,785 v modelu 5 vyplývá, že čím víc je společnost modernizovaná, tím víc budou jedinci náchylní k bojkotu produktů. Svůj význam má v modelu rovněž kvalita demokracie. Jelikož byl tento faktor měřen pomocí Freedom House Indexu (vyšší číslo tedy indikuje *méně* kvalitní demokracii), analýza ukazuje, že bojkotování by mohlo být více přítomno u jedinců, kteří žijí v zemích, kde je brán menší ohled na lidská práva a občanské svobody (a tedy zřejmě bude obtížné prosadit své požadavky skrze formální instituce zastupitelského modelu vládnutí).

Poslední dva modely (6 a 7) kromě výše rozebíraných proměnných obsahují ještě interakční efekt spokojenosti s demokracií s oběma kontextuálními proměnnými. Analýza totiž ukázala, že efekt spokojenosti s demokracií velmi podstatně variuje napříč státy, a zdálo by se být logické, že daná variabilita by mohla být připisována právě působení modernizace společnosti a/nebo kvalitě demokracie. Obě interakce¹³ vyšly statisticky významné a jejich přidáním došlo ke snížení rozptylu u_{ij} z 0,156 na 0,125, resp. na 0,123, což odkazuje ke skutečnosti, že se jim podařilo vysvětlit část nekonkretizovaného efektu kontextu, který je symbolizován právě rozptylem členu u_{ij} .

Kladná hodnota interakce, která vyjadřuje spojený efekt spokojenosti s demokracií a kvality demokracie, v modelu 6 odkazuje k tomu, že s tím, jak se kvalita demokracie snižuje (tj. roste FHI), se nejprve záporný efekt spokojenosti s demokracií blíží nule a následně se mění na kladný¹⁴. V případě interakce mezi spokojeností s demokracií a lidským rozvojem (viz model 7) zase záporná hodnota indikuje, že s tím, jak se společnost modernizuje, se efekt spokojenosti s demokracií stává víc a víc záporným.

Obdobným způsobem by bylo možné rozebírat působení dalších vysvětlujících proměnných, zejména pak politické nedůvěry, pohlaví a věku, u nichž reformulovaný model občanského dobrovolnictví předpokládá vliv nekonspicující s představou o typickém politicky aktivním jedinci. Rozšíření analýzy v tomto smyslu je představeno – avšak již bez doprovodného komentáře – v příloze č. 2. I v případě uvedené trojice faktorů LR test prokazuje, že jejich efekt variuje napříč kontexty¹⁵ (viz též přílohu č. 3), nicméně

¹³ Interakční efekt v tomto případě vyjadřuje situaci, kdy kontextuální proměnná (lidský rozvoj, popř. kvalita demokracie) mění intenzitu efektu individuální proměnné (spokojenost s demokracií) na závisle proměnnou. Jinými slovy, intenzita efektu individuální proměnné variuje na různých úrovních kontextuální proměnné. (K interakcím podrobněji např. Kam – Franzese 2007)

¹⁴ K původnímu koeficientu spokojenosti s demokracií -0,556 se přičítá hodnota interakce 0,236, resp. její násobky.

¹⁵ V rámci LR testu byl s kritickou hodnotou χ^2 -rozdělení pro 2 stupně volnosti (5,99) konfrontován rozdíl deviancí modelu 3 s modely 8 (politická nedůvěra), 12 (pohlaví) a 16 (věk). U první dvojice je rozdíl 40,97, ve druhém případě 19,11 a ve

tuto varianci nelze úplně přesvědčivě spojovat s působením lidského rozvoje či kvality demokracie. Určitou výjimku tvoří jen efekt věku. V modelech zaměřených na jeho náhodnou varianci byly interakční efekty signifikantní na úrovni 0,10. (Viz modely 18 a 19 v příloze č. 2) U věku tak analýza přináší jistý důkaz o tom, že jeho negativní vliv se postupně mění na pozitivní s tím, jak se zhoršuje kvalita demokracie a dále že negativní asociace mezi věkem a bojkotem se „prohlubuje“ s tím, jak se zvyšuje stupeň modernizace společnosti.

Závěr

Bojkot produktů může propojovat dvě, na první pohled ne zcela kompatibilní role člověka: roli občana ve veřejné sféře s rolí spotřebitele ve sféře privátní. Tím politizuje zdánlivě soukromá rozhodnutí. Úvahy o pořízení produktu či služby tak přestávají být uzavřeny v rámcich typických pro ekonomickou efektivnost, ale obsahují v sobě rovněž hlediska politická, sociální a etická. V této studii bylo primárním cílem konfrontovat univerzální přístup k vysvětlení politické participace, do jejíhož repertoáru byl bojkot zařazen, model občanského dobrovolnictví, s protichůdnými zjištěními, kterých si všímá literatura přibližně v posledních dvou dekadách a která nutí k uvažování o reinterpetaci původní verze modelu.

Na základě analýzy dotazníkových šetření se lze přiklonit k tomu, že některé faktory mohou v případě bojkotu fungovat jinak, než předpokládá univerzální vysvětlení. Daný závěr se podařilo demonstrovat primárně u spokojenosti s fungováním demokracie, která by měla obecně podporovat účast občanů na politice, jenže v případě odmítání produktů působí spíše jako demotivační faktor. Empirická analýza založená na víceúrovňovém modelování ale zároveň demonstrovala, že vliv této, ale i jiných determinant (politická nedůvěra, pohlaví či věk) se může poměrně výrazně odvíjet od kontextu, a nekritické přijímání jednotné logiky efektu proměnných modelu občanského dobrovolnictví, ať už ve své původní, anebo reformulované formě, se tudíž nejvíce jako úplně ideální cesta ke zmapování příčin tak svébytné formy politické participace, jakou bojkot nesporně je.

Michal Nový vystudoval politologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a regionální rozvoj na Fakultě regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně. V současné době působí jako výzkumný pracovník Mezinárodního politologického ústavu a jako prezenční doktorand na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Odborně se zaměřuje na politickou participaci, prostorovou analýzu voleb a na veřejnou správu.

třetím 22,51. Všechny rozdíly převyšují kritickou hodnotu, a proto má smysl pracovat s náhodně variujícími sklony uvedených proměnných.

LITERATURA

- ANDERSEN, J. – TOBIASEN, M., 2004: Who Are These Political Consumers Anyway? Survey Evidence from Denmark. In: Micheletti, M. – Follesdal, A. – Stolle, D. (eds.): *Politics, Products, and Markets: Exploring Political Consumerism Past and Present*. New Jersey: Transaction Publishers, p. 203-222.
- BRADY, H., 1999: Political Participation. In: Robinson, J. P. (ed.): *Measures of Political Attitudes*. San Diego: Academic Press, p. 737-801.
- COPELAND, L., 2013: Conceptualizing Political Consumerism: How Citizenship Norms Differentiate Boycotting from Buycotting. In: *Political Studies* (advance online publication).
- DALTON, R. J., 2008: *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Washington: CQ Press, 329 p.
- DALTON, R. J. – ANDERSON, C. J., 2011: Citizens, Context, and Choice. In: Dalton, R. J. – Anderson, C. J. (eds.): *Citizens, Context, and Choice. How Context Shapes Citizens' Electoral Choices*. Oxford: Oxford University Press, 320 p.
- DALTON, R. J. – VAN SICLE, A. – WELDON, S., 2009: The Individual-Institutional Nexus of Protest Behaviour. In: *British Journal of Political Science* 40, No. 1, p. 51-73.
- DELACOTE, P., 2009: On the Sources of Consumer Boycotts Ineffectiveness. In: *The Journal of Environment & Development* 18, No. 3, p. 306-322.
- DE LEEUW, J. – MEIJER, E., 2008: *Handbook of Multilevel Analysis*. New York: Springer, 494 p.
- EUROPEAN VALUES STUDY, 2014: [online]. [cit. 2014-02-02].
<http://zacat.gesis.org/>
- FREEDOM HOUSE, 2014: *Freedom in the World* [online]. [cit. 2014-03-02].
<http://www.freedomhouse.org/>
- FRIEDMAN, M., 1991: Consumer Boycotts: A Conceptual Framework and Research Agenda. In: *Journal of Social Issues* 47, No. 1, p. 149-168.
- GARRETT, D. E., 1987: The Effectiveness of Marketing Policy Boycotts: Environmental Opposition to Marketing. In: *Journal of Marketing* 51, No. 2, p. 46-57.
- GELMAN, A. – HILL, J., 2007: *Data Analysis Using Regression and Multilevel/Hierarchical Models*. Cambridge: Cambridge University Press, 648 p.
- GLENNON, R. J., 1991: The Role of Law in the Civil Rights Movement: The Montgomery Bus Boycott, 1955 – 1957. In: *Law and History Review* 9, No. 1, p. 59-112.
- GLICKMAN, L. B., 2004: "Buy for the Sake of the Slave": Abolitionism and the Origins of American Consumer Activism. In: *American Quarterly* 56, No. 4, p. 889-912.
- GURR, T. R., 1970: *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 421 p.
- HOSMER, D. – LEMESHOW, S. – STURDIVANT, R., 2013: *Applied Logistic Regression*. New Jersey: John Wiley & Sons, 528 p.
- HOX, J., 2010: *Multilevel Analysis: Techniques and Applications*. New York: Routledge, 392 p.

- INGLEHART, R., 1997: *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 453 p.
- INGLEHART, R. – WELZEL, C., 2005: *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press, 344 p.
- JOHN, A. – KLEIN, J., 2003: The Boycott Puzzle: Consumer Motivations for Purchase Sacrifice. In: *Management Science* 49, No. 9, p. 1196-1209.
- KAM, C. – FRANZESE, R., 2007: Modeling and Interpreting Interactive Hypotheses in Regression Analysis. Ann Arbor: University of Michigan Press, 168 p.
- KLEIN, J. – SMITH, N. C. – JOHN, A., 2004: Why We Boycott: Consumer Motivations for Boycott Participation. In: *Journal of Marketing* 68, No. 3, p. 92-109.
- MICHELETTI, M., 2003: *Political Virtue and Shopping: Individuals, Consumerism, and Collective Action*. New York: Palgrave Macmillan, 322 p.
- NEILSON, L. A., 2010: Boycott or Buycott? Understanding Political Consumerism. In: *Journal of Consumer Behaviour* 9, No. 3, p. 214-227.
- NEWMAN, B. J. – BARTELS, B. L., 2010: Politics at the Checkout Line: Explaining Political Consumerism in the United States. In: *Political Research Quarterly* 64, No. 4, p. 803-817.
- NORRIS, P., 2002: *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press, 308 p.
- NORRIS, P., 2009: Political Activism: New Challenges, New Opportunities. In: BOIX, C. – STOKES, S. C. *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. New York: Oxford University Press, p. 628-649.
- RABE-HESKETH, S. – SKRONDAL, A., 2012: *Multilevel and Longitudinal Modeling Using Stata. Volume II: Categorical Responses, Counts and Survival*. Texas: Stata Press, 974 p.
- RABUŠIC, L., 2000: Je česká společnost „postmaterialistická“? In: *Sociologický časopis* 36, No. 1, p. 3-22.
- ROBERTS, K., 2006: *Leisure in Contemporary Society*. Wallingford: CABI Publishing, 250 p.
- SEN, S. – GÜRHAN-CANLI, Z. – MORWITZ, V., 2001: Withholding Consumption: A Social Dilemma Perspective on Consumer Boycotts. In: *Journal of Consumer Research* 28, No. 3, p. 399-417.
- SNIJDERS, T. – BOSKER, R., 1999: *Multilevel Analysis: An Introduction to Basic and Advanced Multilevel Modeling*. London: Sage Publications, 368 p.
- SOUKUP, P., 2006: Proč užívat hierarchické lineární modely? In: *Sociologický časopis* 42, No. 5, p. 987-1012.
- STOLLE, D. – HOOGHE, M., 2011: Shifting Inequalities? Patterns of Exclusion and Inclusion in Emerging Forms of Political Participation. In: *European Societies* 13, No. 1, p. 119-142.
- STOLLE, D. – HOOGHE, M. – MICHELETTI, M., 2005: Politics in the Supermarket: Political Consumerism as a Form of Political Participation. In: *International Political Science Review* 26, No. 3, p. 245-269.

- TARROW, S., 1998: *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 271 p.
- TEORELL, J. – TORCAL, M. – MONTERO, J. R., 2007: *Political Participation: Mapping the Terrain*. In van Deth J. W. – Montero, J. R.; Westholm, A. *Citizenship and Involvement in European Democracies: A comparative analysis*. New York: Routledge, p. 334-357.
- TNS AISA, 2012: *Lifestyle 2012*. [online]. [cit. 2013-01-10]. <http://www.tns-aisa.cz/press-release/lifestyle-2012>
- TOPF, R., 1995: *Beyond Electoral Participation*. In Klingemann, H. – Fuchs, D. (eds.). *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press, p. 52-92.
- UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, 2014: *Human Development Index trends* [online]. [cit. 2014-02-27]. <http://hdr.undp.org/en/data/map>
- VAN DETH, J. W., 2001: *Studying Political Participation: Towards a Theory of Everything? Příspěvek přednesený na konferenci Electronic Democracy: Mobilisation, Organisation and Participation via new ICTs*, Grenoble.
- VERBA, S. – SCHLOZMAN, K. L. – BRADY, H. E., 1995: *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press, 664 p.
- VRÁBLÍKOVÁ, K., 2014: *How Context Matters? Mobilization, Political Opportunity Structures, and Nonelectoral Political Participation in Old and New Democracies*. In: *Comparative Political Studies* 47, No. 2, p. 203-229.
- VRÁBLÍKOVÁ, K. – CÍSAŘ, O., v tisku: *Individual Political Participation and Macro Contextual Determinants*. In: Barrett, M. – Zani, B. (eds.): *Political and Civic Engagement: Multidisciplinary Perspectives*. London: Routledge.
- ZÚNIGA, H. G. – COPELAND, L. – BIMBER, B., 2013: *Political Consumerism: Civic Engagement and the Social Media Connection*. In: *New Media & Society* 0, No. 0, p. 1-19.

Přílohy

Příloha č. 1: Proměnné v analýze

Proměnná	Označení v EVS	Hodnoty po transformaci
Bojkot produktů	Q55B	1 – ano; 0 – ne
Pohlaví	Q86	1 – muž; 0 – žena
Věk	AGE	15 až 108
Vzdělání	Q110	1 – VŠ; 0 – ostatní
Příjem domácnosti	V353_R	3 – vysoký; 2 – střední; 1 – nízký (harmonizovaná proměnná)
Spokojenost s fungováním demokracie	Q64	1 – je spokojen (možnosti velmi a spíše spokojen); 0 – nespokojen (nepříliš spokojen nebo vůbec nespokojen)
Politická nedůvěra	Q63G, Q63Q, Q63R	Součtový index tří proměnných, které měří důvěru v parlament, politické strany a vládu (Cronbachovo α = 0,83), čím vyšší hodnota, tím vyšší nedůvěra
Postmateriální orientace	POST-MATERIALIST_INDEX	3 – postmateriální orientace (respondent zvolil z cílů, ke kterým by měla směřovat země, v níž žije: „dát lidem větší možnost hovořit do důležitých vládních rozhodnutí“ a „bránit svobodu projevu“); 2 – smíšený typ (zvolil jeden ze dvou jmenovaných cílů); 0 – materialista (nezvolil ani jeden ze dvou jmenovaných cílů)
Zájem o politiku	Q54	1 – zajímá se (možnosti velmi a celkem se zajímá); 0 – nezajímá se (nepříliš a vůbec se nezajímá)
Členství v organizacích	Q5aG, Q5aH, Q5aL, Q5aM	1 – patří alespoň do jedné z organizací (organizace zabývající se rozvojem zemí třetího světa, lidskými právy, ochranou životního prostředí, právy zvířat, organizace žen a mírové hnutí); 0 – nepatří do žádné z nich
Index lidského rozvoje	-	Hodnota indexu lidského rozvoje. Kalkulováno Rozvojovým programem OSN (UNDP) za rok 2005; logaritmováno
Kvalita demokracie	-	Součet hodnot Freedom House Indexu za politická práva a občanské svobody za rok 2007; logaritmováno

Zdroj dat: EVS (2014), United Nations Development Programme (2014), Freedom House (2014) a vlastní výpočty autora.

Příloha č. 2: Vysvětlování bojkotu – víceúrovňové modelování II.

	Model 8		Model 9		Model 10		Model 11		Model 12		Model 13	
	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR
<i>Individuální úroveň</i>												
Pohlaví	0,224 *** (1,251)		0,224 *** (1,251)		0,224 *** (1,251)		0,224 *** (1,251)		0,306 *** (1,358)		0,287 *** (1,332)	
Věk	-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)		-0,007 *** (0,993)	
Vzdělání	0,440 *** (1,553)		0,439 *** (1,551)		0,441 *** (1,554)		0,441 *** (1,554)		0,433 *** (1,542)		0,433 *** (1,542)	
Příjem domácnosti: střední	0,169 *** (1,184)		0,170 *** (1,185)		0,170 *** (1,185)		0,170 *** (1,185)		0,171 *** (1,186)		0,171 *** (1,186)	
Příjem domácnosti: vyšší	0,265 *** (1,303)		0,266 *** (1,305)		0,267 *** (1,306)		0,267 *** (1,306)		0,265 *** (1,303)		0,265 *** (1,303)	
Spokojenost s demokracií	-0,268 *** (0,765)		-0,270 *** (0,763)		-0,270 *** (0,763)		-0,269 *** (0,764)		-0,275 *** (0,760)		-0,277 *** (0,758)	
Politická nedůvěra	0,044 *** (1,045)		0,046 *** (1,047)		0,087 ** (1,091)		0,084 ** (1,088)		0,034 *** (1,035)		0,034 *** (1,035)	
Postmaterialismus: smíšený	0,279 *** (1,322)		0,277 *** (1,319)		0,278 *** (1,320)		0,278 *** (1,320)		0,286 *** (1,331)		0,284 *** (1,328)	
Postmaterialismus: úplný	0,786 *** (2,195)		0,782 *** (2,186)		0,783 *** (2,188)		0,782 *** (2,186)		0,794 *** (2,212)		0,792 *** (2,208)	
Zájem o politiku	1,037 *** (2,821)		1,037 *** (2,821)		1,038 *** (2,824)		1,038 *** (2,824)		1,030 *** (2,801)		1,029 *** (2,798)	
Členství v organizacích	0,626 *** (1,870)		0,623 *** (1,865)		0,624 *** (1,866)		0,623 *** (1,865)		0,618 *** (1,855)		0,617 *** (1,853)	
Konstanta	-3,742 *** (0,024)		-3,100 *** (0,045)		-3,339 *** (0,035)		-3,322 *** (0,036)		-3,713 *** (0,024)		-3,204 *** (0,041)	
<i>Kontextuální úroveň</i>												
Lidský rozvoj			6,625 *** (753,704)		6,599 *** (734,360)		5,537 ** (253,915)				5,117 ** (166,834)	
Kvalita demokracie			0,656 * (1,927)		0,856 ** (2,354)		0,655 * (1,925)				0,513 (1,670)	
Politická nedůvěra x kvalita demokracie					-0,035 (0,966)							
Pohlaví x kvalita demokracie												
Věk x kvalita demokracie												
Politická nedůvěra x lidský rozvoj							0,183 (1,201)					
Pohlaví x lidský rozvoj												
Věk x lidský rozvoj												
<i>Parametry náhodných efektů (u_{0i}, u_{1i})</i>												
Rozptyl (konstanta)	0,787		0,700		0,668		0,670		0,791		0,608	
Rozptyl (politická nedůvěra)	0,005		0,005		0,005		0,005					
Rozptyl (pohlaví)									0,054		0,050	
Rozptyl (věk)												
<i>Vnitrořídni koeficient korelace (ICC)</i>	19,30%		17,54%		16,88%		16,92%		19,38%		15,60%	
<i>Deviance (-2LL)</i>	21384,90		21375,26		21373,48		21373,94		21406,76		21401,26	
<i>BIC</i>	21543,68		21555,20		21564,01		21564,48		21565,53		21581,20	
<i>N (skupiny)</i>	39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)	

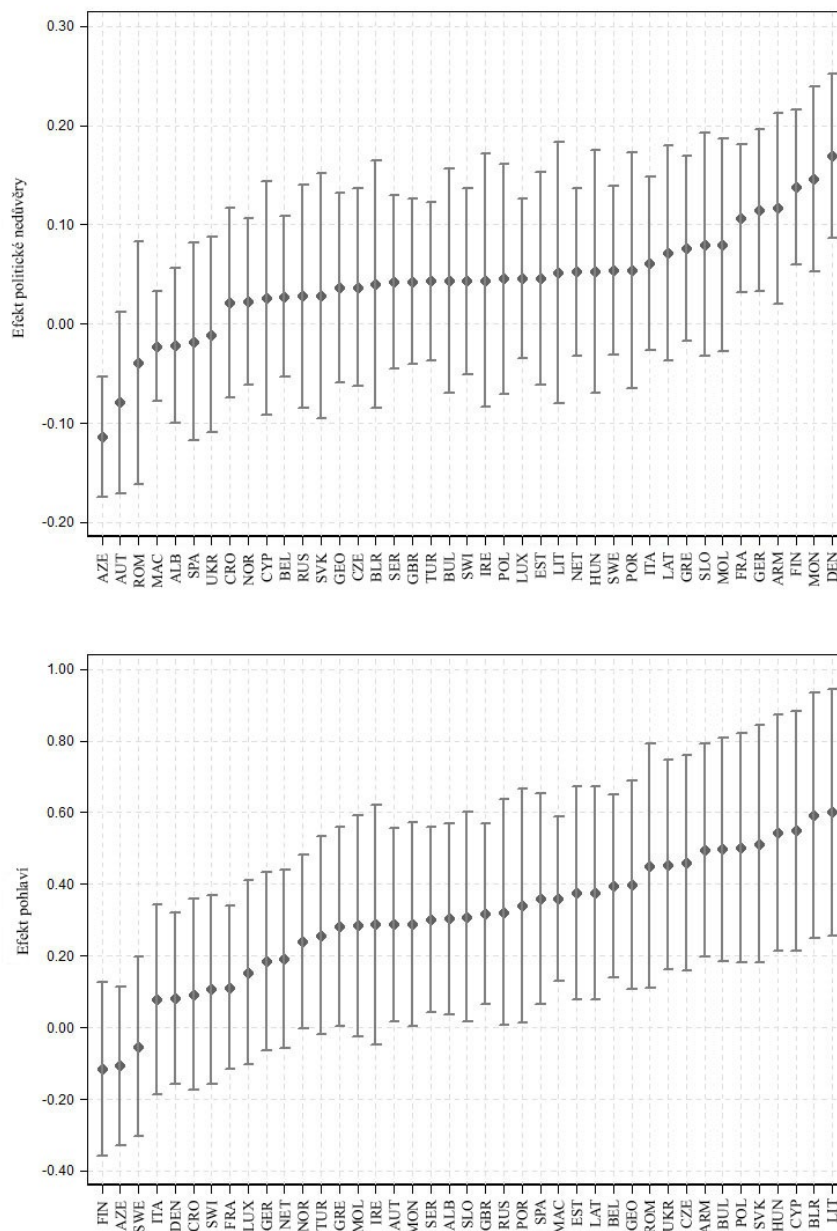
Zdroj dat: EVS (2014). Pozn.: Závisle proměnnou je bojkot. OR označuje poměry šancí, tj. $\exp(\beta)$. Vysvětlivky: * $p \leq 0,10$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,01$.

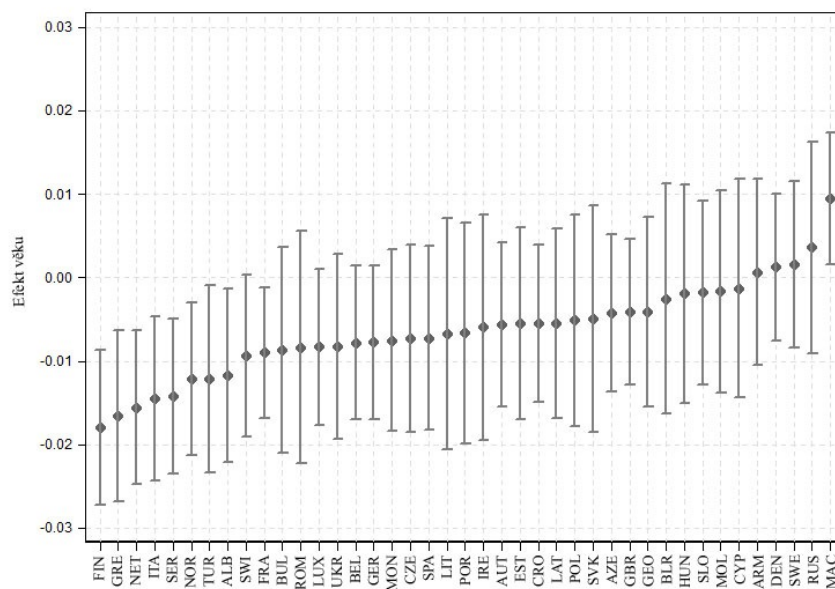
Příloha č. 2: Vysvětlování bojkotu – víceúrovňové modelování II. (pokračování)

	Model 14		Model 15		Model 16		Model 17		Model 18		Model 19	
	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR	β	OR
<i>Individuální úroveň</i>												
Pohlaví	0,267 **	(1,306)	0,124	(1,132)	0,218 ***	(1,244)	0,218 ***	(1,244)	0,218 ***	(1,244)	0,218 ***	(1,244)
Věk	-0,007 ***	(0,993)	-0,007 ***	(0,993)	-0,006 ***	(0,994)	-0,007 ***	(0,993)	-0,012 ***	(0,988)	-0,013 ***	(0,987)
Vzdělání	0,433 ***	(1,542)	0,432 ***	(1,540)	0,429 ***	(1,536)	0,428 ***	(1,534)	0,428 ***	(1,534)	0,428 ***	(1,534)
Příjem domácnosti: střední	0,171 ***	(1,186)	0,171 ***	(1,186)	0,177 ***	(1,194)	0,176 ***	(1,192)	0,177 ***	(1,194)	0,178 ***	(1,195)
Příjem domácnosti: vyšší	0,265 ***	(1,303)	0,266 ***	(1,305)	0,269 ***	(1,309)	0,269 ***	(1,309)	0,270 ***	(1,310)	0,271 ***	(1,311)
Spokojenost s demokracií	-0,277 ***	(0,758)	-0,277 ***	(0,758)	-0,273 ***	(0,761)	-0,275 ***	(0,760)	-0,275 ***	(0,760)	-0,275 ***	(0,760)
Politická nedůvěra	0,034 ***	(1,035)	0,034 ***	(1,035)	0,033 ***	(1,034)	0,033 ***	(1,034)	0,033 ***	(1,034)	0,033 ***	(1,034)
Postmaterialismus: smíšený	0,284 ***	(1,328)	0,284 ***	(1,328)	0,290 ***	(1,336)	0,287 ***	(1,332)	0,288 ***	(1,334)	0,288 ***	(1,334)
Postmaterialismus: úplný	0,792 ***	(2,208)	0,792 ***	(2,208)	0,802 ***	(2,230)	0,798 ***	(2,221)	0,800 ***	(2,226)	0,800 ***	(2,226)
Zájem o politiku	1,029 ***	(2,798)	1,029 ***	(2,798)	1,036 ***	(2,818)	1,035 ***	(2,815)	1,035 ***	(2,815)	1,035 ***	(2,815)
Členství v organizacích	0,617 ***	(1,853)	0,615 ***	(1,850)	0,632 ***	(1,881)	0,629 ***	(1,876)	0,630 ***	(1,878)	0,630 ***	(1,878)
Konstanta	-3,181 ***	(0,042)	-2,998 ***	(0,050)	-3,687 ***	(0,025)	-3,055 ***	(0,047)	-2,826 ***	(0,059)	-2,810 ***	(0,060)
<i>Kontextuální úroveň</i>												
Lidský rozvoj	5,116 **	(166,667)	6,007 ***	(406,263)			6,756 ***	(859,199)	6,724 ***	(832,139)	8,038 ***	(3096,414)
Kvalita demokracie	0,492	(1,636)	0,493	(1,637)			0,711 **	(2,036)	0,501	(1,650)	0,718 **	(2,050)
Politická nedůvěra x kvalita demokracie	0,017	(1,017)							0,005 *	(1,005)		
Pohlaví x kvalita demokracie												
Věk x kvalita demokracie												
Politická nedůvěra x lidský rozvoj												
Pohlaví x lidský rozvoj			-0,812	(0,444)								
Věk x lidský rozvoj											-0,029 *	(0,971)
<i>Parametry náhodných efektů (u_{0j}, u_{1j})</i>												
Rozptyl (konstanta)	0,609		0,608		0,820		0,602		0,607		0,604	
Rozptyl (politická nedůvěra)												
Rozptyl (pohlaví)	0,050		0,045									
Rozptyl (věk)					0,000 [†]		0,000 ^{††}		0,000 ^{†††}		0,000 ^{††††}	
<i>Vnitrořádní koeficient korelace (ICC)</i>												
Deviance (-2LL)	21401,22		21399,04		21403,36		21393,90		21391,26		21391,26	
BIC	21591,75		21589,58		21562,13		21573,85		21581,79		21581,79	
N (skupiny)	39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)		39545 (41)	

Zdroj dat: EVS (2014). Pozn.: Závisle proměnnou je bojkot. OR označuje poměry šancí, tj. exp(β). Vysvětlivky: * $p \leq 0,10$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,01$. Rozptyl náhodného efektu věku (Modely 16 až 19) bez zaokrouhlení: [†] 0,0000618; ^{††} 0,0000598; ^{†††} 0,0000538; ^{††††} 0,0000519.

Příloha č. 3: Efekt politické nedůvěry, pohlaví a věku ve 41 zemích

Zdroj dat: EVS (2014). Pozn.: Efekty (β) jsou odvozeny z Modelů 8, 12 a 16; zároveň je zobrazen 95 % konfidenční interval. Zkratky jsou objasněny v sekci Data a specifikace modelu (v poznámce).